

ISLAMIŠKOSIOS BANKININKYSTĖS YPATYBĖS

Jonas Mackevičius, Linas Čiapas

Straipsnyje apžvelgiama islamiškoji bankininkystė – jos filosofiniai pagrindai, bankų operacijos ir valdymo ypatybės, taikomi finansavimo būdai, priežiūros problemos. Mėginama išsiaiškinti islamiškosios bankininkystės fenomeną ir ateities perspektyvas.

Pagrindiniai žodžiai: islamiškoji bankininkystė; bankininkystės filosofija.

1. Filosofiniai pagrindai

Nuo senų laikų yra žinomas islamas ir jo kultūra. Tačiau dabar pasaulyje vis plačiau kalbama apie islamiškosios bankininkystės fenomeną. Kaip teigia N. Ray [7, p. 4], islamiškoji bankininkystė, suderinusi islamo teisės ir religijos tendencijas su šiuolaikiniais ekonomikos ir finansų sistemos laimėjimais, jau artimiausioje ateityje sukurs naują bankininkystės modelį, priimtina visoms tautoms ir kultūroms. Kitas islamiškosios bankininkystės specialistas I. Memon [5, p. 3] teigia, kad Vakarų bankai gali sėkmingai taikyti islamiškųjų bankų patirtį ir kad dvi pasaulio bankininkystės sistemos – Vakarų ir islamiškoji – gali dirbti kartu, tik svarbu nustatyti jų stipriąsias ir silpnąsias puses. Taigi kyla klausimas, kokia yra islamiškosios bankininkystės filosofija, kur slypi jos fenomenalumas?

Islamiškosios bankininkystės šaknys glūdi pačiame islame. Islamas – tai religija su tam tikru gyvenimo būdo kodeksu. Tačiau negalima teigti, kad religija praktikuojama bankininkystėje. Islamiškoji bankininkystė pagrįsta islamo teisės sistema ir žmonių tarpusavio santykiais. Daugelis musulmonų nusivylę kapitalizmo ir socializmo materialistine ideologija ir labiau linkę ieškoti moralinių vertybių.

Kadangi islamiškosios ekonominės gerovės kilimas yra tiesiogiai susietas su žmonių moralės kilimu, tai bankininkystė turi atlikti socialinio ir ekonominio teisingumo funkciją visuomenėje. Todėl daugelis islamiškosios bankininkystės taisyklių yra siejamos su Korano nuostatomis. Viskas šioje žemėje yra Dievo apvaizdoje, o žmogui lemta tik išreikšti savo valią. Jam suteiktas intelektas, galimybės, pareigos, jis turi laisvę, bendravimo santykius, moralinę egzistenciją. *Žmogaus moralė* – svarbiausias naujosios islamiškosios ideologinės sistemos elementas. Jis yra čia tam, kad padėtų, keistų, plėtotų, statytų, rekonstruotų. Visos žmogaus socialinės, intelektualinės, ekonominės, politinės, kultūrinės, nacionalinės, tarptautinės ir kitos problemos yra moralės elementai. Jis negali piktnaudžiauti naudodamas duotus jam šioje žemėje išteklius. Jis atsakingas už socialinį ir politinį teisingumą – teisingumą tarp visuomenės ir jos narių, institucijų ir tautų, jis neturi sėti „velnio sėklų“ žemėje. Žmogus turi būti atsakingas prieš visuomenę ir Dievą [6, p. 6–7].

Taigi islamiškosios bankininkystės nuostatos, pagrįstos žmogaus paskirtimi žemėje, yra gana universalios, t. y. nesietinos su žmogaus tautybe ar gyvenamąja vieta. Bet žmogus yra maištininkas: jau jo prigimtyje glūdi prieštaravimas įstatymams, normoms, taisyklėms. Ego, savęs iškelimo, pervertinimo elementas yra labai gajus. Individualizmas, asmeninių interesų siekimas kitų sąskaita gimdo

- Jonas Mackevičius – habilituotas socialinių mokslų daktaras, profesorius, Vilniaus universiteto Buhalterinės apskaitos katedros vedėjas.
Veiklos sritys: apskaita, auditas, finansinė analizė.
- Linas Čiapas – Lietuvos banko Banko politikos departamento Finansų ir pinigų rinkų skyriaus vyresnysis ekonomistas.
Veiklos sritys: finansų rinkos, bankinių rizikų valdymas, išvestiniai finansiniai instrumentai.

protestą, priešgyniavimą ir nesveiką varžymąsi pagal principą – vienas prieš visus. Deja, toks žmogus dirba bankininkystės sistemoje. Kita vertus, pasaulyje formuojasi nauja paradigma: didėja nedarbas, vargingųjų nepasitenkinimas turtingaisiais, prievarta, ekonominė nelygybė tarp šalių ir atskirų regionų. Šie ekonominės sistemos trūkumai ir nesklandumai yra visiškai suprantami ir daugeliu atveju paaiškinami, tačiau tokioje terpėje privalo dirbti bankų specialistai.

Islamo šalyse labai dažnai minima Korano nuostata, kad Dievas myli tuos, kurie nesiekia prievarta ką nors parduoti ar pirkti, panaudoti aplinkybes turtui kaupti ir pan. Tik įstatymiškai uždirbtas turtas bei jo didinimas investicijų būdu yra leidžiamas ir tai traktuojama kaip Dievo dovana. Ypač pabrėžiama manipuliacinio kainomis blogybė. Jis draudžiamas kaip ir visi kiti būdai, propaguojantys turto koncentravimą vienose rankose (šeimų ar tam tikrų grupių) ir jo perdavimą iš kartos į kartą.

2. Pagrindiniai islamiškosios bankininkystės principai

Draudimas mokėti ar gauti palūkanas (arab. *riba* – palūkanos). Šis draudimas yra nenaujas žmonijos istorijoje. Imti palūkanas buvo uždrausta senovės Graikijoje ir Romoje. Palūkanų ėmimas čia buvo suprantamas kaip nedraugiškumo ir neteisingumo aktas. Arabų juristai taip griežtai apibrėžė šį principą, jog, anot vieno komentatoriaus, skolintojas negali gauti net tokios netiesioginės naudos iš skolininko, kaip antai joti skolininko mulu, valgyti už jo stalo ar net ilsėtis jo namo šešėlyje.

Draudimas mokėti ar gauti palūkanas islamiškojoje ekonominėje sistemoje dar nereiškia, jog kapitalas nieko nekainuoja. Islamas pripažįsta kapitalo, kaip gamybos veiksnio, svarbą, tačiau neleidžia už jo naudojimą imti iš anksto fiksuoto mokesčio palūkanų pavidalu. Mokestis už kapitalo naudojimą savininkams grįžta pasidalijus pelną (nuostolį). Tai nėra draudžiama, t. y. iš anksto yra fiksuojamas pelno pasidalijimo santykis, o ne kapitalo gražos procentas.

Palūkanų marža nuo pat pirmųjų Vakarų bankų įkūrimo, dar XVI a. buvo ir liko svarbiu bankų pelną formuojančiu šaltiniu. Tačiau islamiškosios bankininkystės nuostata yra visiškai kitokia: pinigai negali didinti pinigų. Jeigu pinigai didina pinigus, tai yra nenatūralus, anomališkas ekonomikos augimo veiksnys, darantis tiesioginę įtaką jos „sveikatai“ [7, p. 6]. Neleistina veikla yra ta, kai pajamos gaunamos nepadėjus tiems, kurie daro gera kitiems. Taigi bankininkai klestės ir juos mylės Dievas, jeigu jie nuolat sieks ne tik savo, bet ir aplinkinių gerovės. Islamo teisė nurodo, kad turtingųjų ištekliai, uždirbus kapitalą, mokesčių forma pervedami vargšams. Šie mokesčiai vadinami *zakat*. *Zakat* – tai turtingųjų pagalba vargingiesiems. Ji atliekama be vyriausybės intervencijos. Tačiau turto kaupimas ir jo nelygiavertis paskirstymas vis dar yra sunkiai sprendžiama problema. Manoma, kad šiai problemai išspręsti reikėtų kurti naujas paslaugas ir didinti savininkų skaičių.

Skolinčio ir skolininko rizikos pasidalijimas. Islamas skatina musulmonus investuoti į įvairius projektus ir tapti verslininkų partneriais, o ne jų kreditoriais. Islamiškosios bankininkystės kontekste tai reiškia, jog tiek indėlininkas, tiek bankas ir skolininkas turi pasidalyti investicinių projektų riziką. Įprastoje Vakarų bankininkystėje labiausiai rizikuoja skolininkas, nes turi gražinti paskolą nepriklausomai nuo projekto sėkmės. Islamiškojoje bankininkystėje rizikos pasidalijimas ir užstato nebuvimas labai padidina banko riziką, tačiau ir skatina ekonominį augimą, nes dažnai gerų idėjų turintys verslininkai negali pasiskolinti tradiciniuose bankuose dėl per didelės rizikos ar dėl to, kad neturi užstato.

Spekuliacijų (arab. *gharar* – spekuliacijos, rizika) **draudimas.** Remiantis šiuo principu, visi sudaromi sandoriai neturi būti susiję su rizika ar spekuliacijomis,

t. y. šalys turi gauti visapusišką informaciją apie sudaromą sandorį. Nepaisant to, informacijos asimetrija egzistuoja, ir islamiškųjų bankų priežiūra yra tiek pat reikalinga, kaip ir įprastų bankų [4, p. 3].

Kitas šio principo aspektas yra tas, jog abi sandorio šalys negali nustatyti fiksuotos būsimo pelno apimties. Šis aspektas siejasi su draudimu mokėti ar imti palūkanas ir gali būti apibendrintas „iš anksto nežinomo pelno“ principu*. Taigi opcionai, ateities sandoriai ar forvardai laikomi prieštaraujančiais islamiškosios ideologinės sistemos principams.

Neinvestavimas į draudžiamas veiklos sritis. Islamo normos apibrėžia tam tikrą neleistiną ar neskatinamą žmonių elgesį, pavyzdžiui, su alkoholiniais gėrimais susijusius verslus, lošimą ir pan., todėl pagal islamo principus dirbantys bankai nefinansuoja tokių veiklų.

Islamiškojoje bankininkystėje svarbiausias teisinis pagrindas yra *Shariah*** , nors vadovaujamosi ir kitais mokymais (*Istihsan, Istislah, Istishab, Sunnah, Ijmah* ir kt.). *Shariah* išdėstytos žmogaus elgesio normos, siekiant užsitarnauti Dievo malonę, visiems gyvenimo atvejams ir reikalams spręsti. *Shariah* yra labai lanksti religinė sistema, pritaikyta islamiškosios ekonominės sistemos poreikiams tenkinti visais laikais.

3. Islamiškųjų bankų operacijos

Dėl draudimo mokėti palūkanas islamiškieji bankai turėtų atlikti mažiau įvairių operacijų negu Vakarų šalių bankai. Tačiau reikia skirti „tikrąjį“, tik popieriuje apibrėžtą islamiškojo banko modelį nuo realiai egzistuojančių institucijų. Iš tikrųjų islamiškieji bankai yra daugiau ar mažiau nutolę nuo ortodoksinių principų, todėl jų siūlomų bankinių produktų spektras nėra siauras. Tai sąlygojo prisitaikymas prie modernių veiklos metodų bei banko išorinė aplinka konkrečiose valstybėse***.

Islamiškųjų bankų išsipareigojimų skiltyje, be gerai žinomų akcininkų nuosavybės bei akcinio kapitalo straipsnių, aptinkami trys pagrindiniai išteklių šaltiniai: investicijų indėliai, taupomieji indėliai ir atsiskaitomosios sąskaitos.

Investicijų indėliai, dar vadinami „pelno (nuostolio) pasidalijimo sąskaitomis“, sudaro didžiąją dalį visų banko pritrauktų lėšų. Už šiuos terminuotuosius indėlius savininkui ne tik nemokamos palūkanos, bet jis gali dalį jo ir prarasti, jeigu bankas patirs nuostolių. Terminuotieji indėliai paprastai ne ilgesni kaip 2–3 metai, todėl kyla problemų norint juos panaudoti ilgalaikiams projektams finansuoti. Pelno (nuostolio) pasidalijimo santykiai priklauso nuo konkrečių bankų politikos bei konjunktūros rinkoje****. Pavyzdžiui, 1988 m. Islamiškasis Malaizijos Bernhad bankas indėlininkams siūlė 70:30 santykį, t. y. 70 procentų viso gauto banko pelno atitenka indėlininkams [3, p. 64]. Pradinėje šiuolaikinių islamiškųjų bankų kūrimosi stadijoje indėlininkai vidutiniškai gaudavo 8–15 procentų „palūkanų“ per metus, tačiau tai iš esmės sąlygojo nekilnojamojo turto bumai islamiškosiose valstybėse.

Taupomieji indėliai. Šie indėliai saugomi banke kaip indėliai tikraja to žodžio prasme, t. y. saugumo ir taupymo sumetimais. Tačiau bankas gali savo nuožiūra, neprieštaraudamas islamiškosios ideologinės sistemos principams, reguliariai mokėti savininkams dalį pelno, kurio dydis kiekvienu atveju bus kintamas ir nustatomas banko. Šiuos indėlius klientas beveik visuose bankuose gali atsiimti pirmu pareikalavimu.

Atsiskaitomosios sąskaitos. Bankai garantuoja, jog atsiskaitomųjų sąskaitų savininkai bet kuriuo momentu gali indėlius atsiimti arba juos panaudoti atsiskaitymams, užtikrina jų saugumą. Bankai negali šių indėlių naudoti įvairiems projektams finansuoti, t. y. indėliams atideda 100 procentų dydžio rezervus*.

*Pagal ortodoksinę šio principo interpretaciją taip pat draudžiama indeksuoti išsiskolinimus pagal infliaciją.

** *Shariah* (arab. religinis nurodymas) – tai visuma nekodifikuotų normų, reguliuojančių religinį ir pasaulietinį musulmonų gyvenimą. Pagrindiniai *Shariah* šaltiniai – Koranas ir precedentai.

*** Pavyzdžiui, tokiose valstybėse, kaip Iranas, Pakistanas ir Sudanas, visos finansų institucijos veikia pagal *Shariah* principus. Kitose valstybėse – Malaizijoje, Egipte ir kt. – islamiškieji bankai veikia greta su tradiciniais bankais.

**** Skiriasi ir pelno apskaičiavimo periodiškumas. Pavyzdžiui, Malaizijoje pelnas skelbiamas kas mėnesį, Egipte – kas ketvirtį, Bangladeše ir Pakistane – kas pusmetį, o Sudane – kasmet.

Kai kurie bankai už atsiskaitomųjų sąskaitų tvarkymą iš indėlininkų ima mokestį, kuris kompensuoja sąskaitų administravimo išlaidas.

Pagrindinės islamiškųjų bankų paskolų rūšys suskirstytos į dvi dideles grupes remiantis pelno (nuostolio) pasidalijimo (PNP) principu, t. y. PNP pagrįsti ir nepagrįsti finansavimo būdai (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Islamiškųjų bankų taikomi finansavimo būdai

Paskolos rūšys	Aprašymas	Pastabos
Pelno (nuostolio) pasidalijimu pagrįsti būdai		
Mudaraba	Finansavimo sutartis Bankas parūpina projektui įgyvendinti reikiamą kapitalą, o verslininkas – savo darbą ir žinias. Iš projekto gaunamas pelnas paskirstomas bankui ir verslininkui iš anksto nustatytu santykiu. <i>Finansinius nuostolius gali patirti tik bankas.</i> Verslininkas, įrodžius netinkamą jo vadovavimą projektui ar aplaidumą darbe, gali būti pripažintas taip pat atsakingu už patirtus finansinius nuostolius. Sutartis dažniausiai sudaroma trumpalaikiams investicijų projektams bei prekybai finansuoti.	Turi būti įvykdytos trys sąlygos: 1. Bankas negali reikalauti užstato finansinei rizikai sumažinti. Užstatas gali būti paimtas tik nesąžiningumo rizikai (<i>moral hazard</i>) sumažinti, pavyzdžiui, kad skolininkas nesislapstytų. 2. Pelno dydis turi būti nustatytas proporcija, o ne fiksuota apimtimi. 3. Verslininkas turi visišką laisvę administruodamas projektą. Bankas turi teisę atgauti visą paskolos sumą tik tuo atveju, jeigu projektas buvo sėkmingas. Priešingu atveju, t. y. jeigu buvo patirtas nuostolis (ne dėl verslininko aplaidumo), bankas visos paskolos neatgaus ir tai nebus traktuojama kaip paskolos negražinimas.
Musharaka	Dalyvavimo kapitale sutartis Banko paskola nėra vienintelis projekto finansavimo šaltinis – projekte dalyvauja du ar daugiau partnerių. Pelnas (nuostolis) paskirstomas tarp dalyvių griežtai pagal įdėto kapitalo dydį. Sutartis dažniausiai sudaroma ilgalaikiams investiciniams projektams finansuoti.	Bankai gali naudotis balsavimo teisėmis priklausomai nuo investuoto kapitalo dalies, o jų atstovai būti įmonių direktorių tarybos nariai.
Muzar'ah	Mudaraba sutartis žemės ūkyje Derlius dalijamas bankui ir ūkininkui. Bankas paskolą gali suteikti tiek pinigine forma, tiek leisdamas naudotis žeme.	
Musaqat	Musharaka sutartis sodininkystės versle Derlius dalijamas partneriams įvertinant jų indėlį į verslą.	
Tiesioginės investicijos	Tas pats kaip ir tradicinėje bankininkystėje, tačiau draudžiama investuoti į su islamu nesuderinamas sritis, pavyzdžiui, į lošimų namų įrangos gamybos projektus.	Bankai gali naudotis balsavimo teisėmis, o jų atstovai turėti vietas įmonių direktorių taryboje.

* Priklausomai nuo to, kuri aktyvų ir pasyvų schema yra taikoma, žiūrėkite toliau.

Paskolos rūšys	Aprašymas	Pastabos
Pelno (nuostolio) pasidalijimu nepagrįsti būdai (taikomi, kai neįmanoma pritaikyti PNP mechanizmo, pavyzdžiui, nedidelėms ir vartotojiškoms paskoloms)		
Quard al-Hasanah	Labdaringos paskolos Tai beprocentinės paskolos, suteikiamos pagal Koraną „tiems, kam jų reikia“. Bankams leidžiama imti mokestį už paskolos administravimą, jeigu šis mokestis nėra susijęs su paskolos suma ar terminu.	
Bai' Mua'jja l	Pardavimai išsimokėtinai Pardavėjas gali parduoti produktą, už kurį pirkėjas sumokės dalimis arba iš karto ateityje. Dėl produkto kainos susitariama iš anksto ir į ją negalima įtraukti jokio mokesčio dėl mokėjimų atidėjimo.	Kitaip negu pagal PNP sutartis, pelno maržos, lizingo ir lizingo-pirkimo finansavimo būdai turi nustatytas fiksuotas mokėjimų sumas, kurios dažnai asocijuojasi su užstatu.
Bai' Salam arba Bai'Salaf	Pirkimas su pristatymu ateityje Pirkėjas sumoka pardavėjui sutartą kainą, o šis įsipareigoja pristatyti produktą tam tikru ateities momentu. Toks finansavimas gali būti taikomas tik tais atvejais, kada galima iš anksto numatyti produkto kiekį ir kokybę. Tai dažniausiai taikoma žemės ūkio ir pramonės produktams.	Bankai prideda tam tikrą sumą prie pirkimo sumos bei su sandoriu susijusias išlaidas, kaip pelno maržą, o nupirkti produktai atlieka garantijos vaidmenį. Be to, bankai gali pareikalauti iš kliento papildomo užstato.
Ijara Ijara wa iqtina'	Lizingas Lizingas-pirkimas Šalis išsinuomoja tam tikrą produktą už iš anksto nustatytą kainą ir konkrečiam laikotarpiui. Lizingo-pirkimo atveju kiekvieno mokėjimo dalis taikoma pirkimui, t. y. didina nuomininko nuosavybės dalį.	Išvardyti finansavimo būdai labiau apsaugoti nuo rizikos ir iš esmės nesiskiria nuo tradicinių bankų taikomų finansavimo priemonių, gal tik terminologija ir kai kuriomis teisinėmis ypatybėmis.
Murabaha	Pelno marža (mark-up) Pardavėjas informuoja pirkėją apie tam tikro produkto gamybos ar pirkimo išlaidas, po to susitaria dėl fiksuotos pelno maržos. Pirkėjas už produktą dažniausiai moka dalimis.	Išvardyti finansavimo būdai neprieštarauja islamo principams, nes pelno marža nustatoma kiekvieno sandoriaus atskirai, o ne pagal finansavimo laiką. Tačiau kai kurie arabų mokslininkai mano, kad reikia griežtesnės šių būdų kontrolės.
Jo'alah	Mokestis už paslaugas Viena šalis įsipareigoja sumokėti kitai šaliai už suteiktas paslaugas, pavyzdžiui, konsultacijas, trasto (<i>trust</i>) paslaugas ir pan.	

Šaltinis: 4, p. 7–8.

Kadangi investicijų indėlių savininkai nėra apsaugoti nuo viso indėlio praradimo ir nežino, kiek gaus už juos pelno, islamiškieji bankai neretai laikomi investicinių bendrovių specifine atmaina. Tačiau yra vienas esminis skirtumas – investicinių bendrovių dalininkai dalyvauja bendrovės kapitale ir turi teisę reguliariai gauti informaciją apie kompanijos veiklą, balsuoti svarbiais klausimais, bet kuriuo momentu parduoti turimą pajų ir pan. Islamiškojo banko indėlininkai nedalyvauja valdant banko kapitalą, todėl neturi balsavimo teisių. Investicijų indėlių savininkai negali bet kada atsiimti savo indėlių, nes jie yra terminuoti.

Islamiškieji bankai veikia pagal vieną iš dviejų aktyvų ir pasyvų valdymo modelių:

1. Dviejų lygių Mudaraba. Šiuo atveju visi turto ir įsipareigojimų straipsniai yra visiškai integruoti. Įsipareigojimų dalyje bankas sudaro *Mudaraba* sutartį su indėlininku, o turto dalyje bankas sudaro analogišką sutartį su verslininku. Esminė šio modelio ypatybė yra ta, kad bankas gali naudoti ir indėlius iki pareikalavimo tam tikriems projektams finansuoti, pavyzdžiui, suteikdamas trumpalaikes *Quard al-Hasanah* paskolas. Privalomųjų atsargų sąvoka pripažįstama islamiškojoje bankininkystėje, tačiau šis aktyvų ir pasyvų valdymo modelis nenumato jokių specifinių likvidžių atsargų tiek investicijų indėliams, tiek ir indėliams iki pareikalavimo*.

2. Dviejų langų modelis. Visi banko įsipareigojimai padalijami į du „langus“: investicijų indėlius ir indėlius iki pareikalavimo. Indėlininkas savo nuožiūra gali pasirinkti, kuriame „lange“ dalyvauti. Indėliai iki pareikalavimo negali būti naudojami suteikiant paskolas, todėl jiems yra laikomos 100 procentų likvidaus turto atsargos. Beprocentinės paskolos gali būti suteikiamos tik iš šiam tikslui padėtų indėlių.

Anksčiau buvo išdėstyti „tikrųjų“ islamiškųjų bankų naudojami finansavimo būdai ir veiklos principai. Šiuolaikiniai islamiškieji bankai daugiau ar mažiau nutolę nuo ortodoksinių principų tokiose pagrindinėse srityse [4, p. 27]:

- PNP principas griežtai nėra taikomas. Pavyzdžiui, kai kuriais atvejais bankas garantuoja tam tikrą pelną už investicijų indėlius. Dar daugiau, už indėlius mokamų pinigų bei bankų gaunamo pelno ryšys nebeegzistuoja;

- visi islamiškųjų bankų indėliai yra tiesiogiai ar netiesiogiai apdrausti;

- dažniausiai finansuojama suteikiant ne PNP paskolas. Pavyzdžiui, 1996 m. tokio tipo paskolos sudarė 75,2 procento visų Islamiškojo vystymo banko suteiktų paskolų;

- islamiškiesiems bankams iš esmės leidžiama spręsti, ar reikia užstato už paskolą, net ir PNP atvejais.

Taigi islamiškųjų bankų veikla tampa vis labiau panašesnė į tradicinių Vakarų bankų veiklą.

4. Valdymas

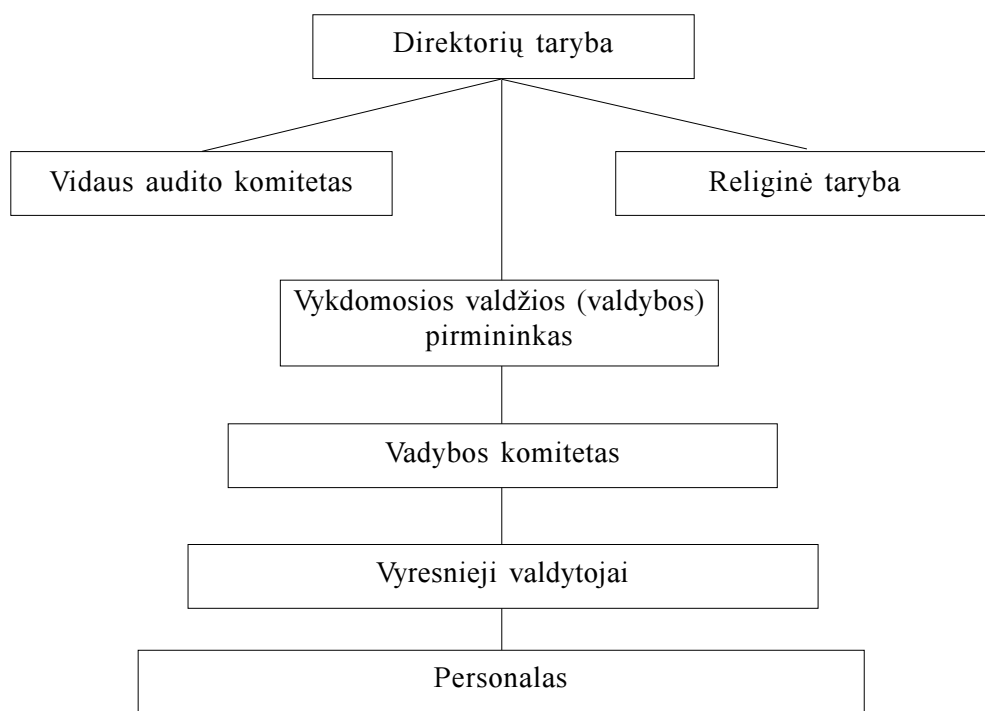
Islamiškieji bankai įkurti vadovaujantis *Shariah* mokymu, todėl visos jų atliekamos operacijos turi atitikti šio mokymo taisykles. Be to, visiems islamiškiesiems bankams buvo pritaikyta privaloma *Shariah* kontrolė ir įkurta islamiškųjų finansų institucijų *Shariah* taryba. Tai nepriklausoma organizacija, analizuojanti ir vertinanti bankų ir kitų finansų institucijų veiklą pagal islamo *Shariah* taisykles. *Shariah* kontrolė atliko didelį vaidmenį plėtojant ir „švarinant“ islamiškąją bankininkystę, kurios svarbiausias tikslas – tenkinti klientų poreikius. *Shariah* taryba du kartus per metus organizuoja specialius mokymus bankų darbuotojams, siekia, kad islamiškosios bankininkystės disciplinos būtų dėstomos ne tik universitetuose, bet ir mokyklose.

*Tradiciškai bankai, veikiantys pagal šią schemą, laiko nemažas atsargas indėliams iki pareikalavimo ir nelaiko beveik jokių atsargų investicijų indėliams.

Kaip ir išvystytos rinkos ekonomikos šalyse, islamiškojoje bankininkystėje kapitalas yra vienas iš svarbiausių šaltinių veiklai plėtoti. Tačiau islamiškojoje bankininkystėje privalu kapitalą naudoti taip, kad jis garantuotų socialinių ir ekonominių teisingumą visuomenėje, eliminuotų diskriminavimo ir eksploatavimo apraiškas santykiuose su klientais [2, p. 39]. Galbūt dėl šios priežasties islamiškieji bankai neleidžia privilegijuotųjų akcijų. Nuolat pabrėžiama, kad žmogus – svarbiausias banko turtas. Ypač akcentuojama banko darbuotojų etika, jų kompetencija ir atsakomybė tvarkant klientų reikalus. Daug dėmesio skiriama visų rūšių skolų kontrolei, nes pagal *Shariah* mokymą „viską galima užmiršti, išskyrus skolas“.

Islamiškųjų bankų valdymo struktūra yra gana paprasta ir panaši į daugelio finansų institucijų. Išskirtinis bruožas – valdymo struktūros viršūnėje yra Religinė taryba ir Vidaus audito komitetas (žr. 1 pav.) [6, p. 32].

1 pav. Islamiškojo banko valdymo struktūra

Religinės tarybos vaidmuo – ypatingas. Taryba siekia, kad banko vykdomos operacijos, teikiamos paslaugos, rengiama dokumentacija ir kita veikla būtų atliekama vadovaujantis islamo *Shariah* nuostatomis. Todėl visos banko operacijos, paslaugos, dokumentai, visi valdytojų pasiūlymai, prieš pateikiant juos klientams, būtinai peržiūrimi ir tvirtinami Religinės tarybos. Religinė taryba renkama banko Generalinės Asamblėjos metu, rekomenduojant Direktorių tarybai. Pagrindinės Religinės tarybos funkcijos yra šios:

1) garantuoti, kad banko investicijos ir visa veikla būtų vykdoma vadovaujantis islamo principais ir įstatymais, laikantis tradicijų. Taryba turi teisę kontroliuoti Direktorių tarybos narių, vykdomosios valdžios atstovų ir visų banko darbuotojų veiklą;

2) tvirtinti ar keisti banke susirinkimų darbotvarkę, nustatyti jų kvorumą, organizavimo tvarką ir pan.;

3) kviesti *Shariah* auditą ir siekti, kad banko veikla būtų organizuojama vadovaujantis visomis islamo normomis.

Religinė taryba, pasibaigus ataskaitiniams metams, rašo Direktorių tarybai ir akcininkams pranešimą, kuriame apibūdina banko veiklą remdamasi islamiškosios ideologinės sistemos principais ir tradicijomis. Religinių tarybų funkcijos visuose bankuose yra panašios ir tai padeda islamiškiesiems bankams dirbti laikantis vienodų teisinių normų.

5. Bankų priežiūros klausimai

Islamiškųjų bankų priežiūrai skiriama labai daug dėmesio. Dėl anksčiau išdėstytų priežasčių islamiškųjų bankų priežiūra turėtų būti dar atidžiau atliekama nei tradicinių bankų.

Pirma, reikia tinkamai įvertinti PNP principo įtaką bankų stabilumui. Islamiškieji bankai, turėdami galimybę amortizuoti nuostolius „nurašdami“ dalį indėlių (o ne tik dalį nuosavo kapitalo) ir galėdami pasidalyti su indėlininkais gaunamu pelnu, yra labiau linkę finansuoti rizikingesnius projektus, kurių numatomas pelningumas didesnis. Kita vertus, nurašant dalį indėlininkų lėšų, gali labai susilpnėti grandinė „taupytojai–skolininkai“, ir tai neigiamai atsilies ekonomikos augimui. Dėl finansavimo ypatybių islamiškuosiuose bankuose vyrauja investicijų ir operacinė rizikos rūšys, kadangi: 1) bankas daugeliu atvejų negali daryti įtakos projektų valdymui ir 2) sudėtingas yra PNP sutarčių administravimas, tiek apskaičiuojant PNP koeficientus, tiek ir tikrinant, ar verslininkas teisingai nustatė gauto pelno apimtį. Taigi islamiškųjų bankų veiklos sėkmė labai priklauso nuo sugebėjimo tinkamai diversifikuoti paskolų portfelį, atlikti jo priežiūrą ir kontrolę, nuo banko darbuotojų kvalifikacijos.

Antra, islamiškųjų bankų indėlininkai taip pat suinteresuoti teisinga ir visapusiška informacija apie bankų veiklą. Tokia informacija padeda ne tik pasirinkti norimą banką, bet ir užsitikrinti reikiamą „pelno procentą“ bei apsaugoti nuo indėlio praradimo. Pavyzdžiui, Irane bankams net leidžiama imti investicijų indėlius specifiniams projektams finansuoti. Todėl bankų skaidrumo užtikrinimas yra dar vienas bankų priežiūros uždavinys.

Vidaus priežiūros funkcijas banke atlieka Direktorių taryba ir Vidaus audito komitetas. Banko priežiūros padaliniai daugiausia dėmesio skiria šiems klausimams:

- 1) ar kompetentinga banko valdymo komanda ir turi reikiamą patirtį?
- 2) kas darytina, kad būtų garantuotas banko klientų turto saugumas?
- 3) kokia banko ateitis, jo veiklos kryptys ir strategija?
- 4) ar bankas turi pakankamai išteklių, ar jis likvidus?
- 5) koks banko rizikos, saugumo ir patikimumo laipsnis?

Banko priežiūros padaliniai, siekdami atsakyti į išvardytus klausimus, stengiasi kuo geriau išsiaiškinti banko vykdomą politiką, kiekvienos operacijos ar paslaugos turinį ir esmę. Priežiūros padaliniais prieinama visa reikiama informacija apie banko veiklą.

Islamiškųjų bankų priežiūros sistema gana patikima ir turi senas tradicijas, todėl daugelio klientų indėliai bankuose laikomi labai ilgą laiką. Pagal islamiškosios bankininkystės tradicijas banko darbuotojai privalo suprasti klientų poreikius ir visiškai juos patenkinti, nors kartais klientų reikalavimai būna ir per daug pretenzingi.

Islamiškieji bankai veiklos apskaitą tvarko pagal islamiškąją apskaitos modelį, kurį propaguoja bei tobulina Islamiškųjų bankų apskaitos ir audito institutas. Svarbiausias instituto padalinys – Apskaitos ir audito standartų taryba – rengia bendrą visiems islamiškiesiems bankams medžiagą apskaitos ir audito metodologiniais bei metodiniais klausimais. Taryba siekia, kad apskaitos ir audito standartai būtų suderinti su *Shariah* nuostatomis. Instituto parengti normatyviniai

aktai nesiejami su tarptautiniais apskaitos standartais, kurių daugelis nuostatų neatitinka *Shariah* nuostatų. Islamiškųjų bankų finansinės ataskaitos tarpusavyje yra nepalyginamos, nes bankai taiko įvairius pajamų pripažinimo, atsargų įvertinimo bei kitų operacijų atvaizdavimo apskaitoje būdus. Tai didelis islamiškųjų bankų veiklos apskaitos trūkumas, kurį akcentuoja mokslininkai ir siūlo Islamiškųjų bankų apskaitos ir audito institutui šią problemą greičiau spręsti.

6. Islamiškosios bankininkystės ateitis

Islamiškoji bankininkystė 1995 m. šventė savo 20-ies metų jubiliejų* (1975 m. rugsejo mėn. įkurtas Islamiškasis Dubajaus bankas). Per šį laikotarpį islamiškoji bankininkystė labai sustiprėjo ir dabar pripažįstama išvystytos rinkos ekonomikos šalyse. Daugelyje JAV, Didžiosios Britanijos ir Vokietijos universitetų yra dėstomos islamiškosios bankininkystės ir finansų sistemos disciplinos. Statistika skelbia, kad yra per 130 islamiškųjų finansų institucijų 25-iose pasaulio šalyse. Jų aktyvai sudaro apie 60 mlrd. USD, o indėliai daugiau kaip 45 mlrd. USD. Islamiškieji bankai finansuoja apie 31 procentą prekybos, 30 procentų pramonės, 13 procentų žemės ūkio ir 11 procentų paslaugų sferos įmonių [6, p. 17].

Islamiškoji bankininkystė per labai trumpą laiką tapo pasaulinės finansų sistemos fenomenu. Vis dažniau kalbama apie islamiškosios bankininkystės įtaką tarptautinei bankininkystei, jos teorijos specifines ir originalias idėjas. Islamiškoji bankininkystė yra vienas iš būdų gauti Dievo malonę. Islamiškieji bankai vykdo priesaką – niekada nekonfliktuoti su kitomis kultūromis, partijomis ir religijomis, visada vadovautis humanizmo principais. Todėl net kai kurie Vakarų šalių bankai savo veikloje pradėjo taikyti jiems priimtinus islamiškosios bankininkystės principus.

Pastaraisiais metais islamiškosios finansų institucijos investuoja daug lėšų musulmonų bendruomenei stiprinti Saudo Arabijoje, Jungtiniuose Arabų Emyratuose, Omano Sultanate, Egipte, Maroke, Malaizijoje, Indonezijoje, Bangladeše ir Pakistane. Vienas iš svarbiausių islamiškosios bankininkystės ateities uždavinių – naujų investicijų paieška.

Islamiškieji bankai ypač pasižymėjo kurdami naujus produktus ir gamybos technologijas, vykdydami valstybinio sektoriaus privatizavimo projektus, socialines ir pagalbos programas [1, p. 7]. Neseniai įkurta islamiškųjų bankų tarptautinė asociacija, kurios pagrindinis uždavinys – koordinuoti bei plėtoti islamiškąją bankininkystę. Be to, įkurtas Bankininkystės technologijos vystymo institutas. Jo tikslas – supažindinti su naujais rinkos produktais ir paslaugomis, pažangiais techniniais ir informaciniais laimėjimais.

Islamiškosios bankininkystės ateitis priklausys nuo bankų sugebėjimo prisitaikyti bei integruotis į sparčiai besivystančias pasaulio finansų rinkas. Islamiškieji bankai, siekdami įgyvendinti šį uždavinį, turės sėkmingai išspręsti kai kurias problemas [8, p. 532]. Pagrindinės problemos yra šios:

1) dėl skolininko ir investuotojo asimetrinės informacijos islamiškųjų bankų aktyvuose dominuoja trumpalaikės ne PNP paskolos, turinčios įtakos investicijoms ir ekonomikos augimui;

2) islamiškieji bankai neturi labai trumpo termino finansinių svertų, pavyzdžiui, nedalyvauja tarpbankinėje rinkoje, dėl to jų partneriai Vakaruose įgyja konkurencinių pranašumų;

3) iki galo nenustatyta, kaip centrinis bankas turėtų reguliuoti islamiškųjų bankų sistemą ir vykdyti pinigų politiką su beprocentiniais svertais;

4) vis dar trūksta kvalifikuotų specialistų.

1995 m. gruodžio 10–13 d. Dubajuje vykusioje konferencijoje „Islamiškoji bankininkystė ir finansai“ dalyvavęs šeichas Saleh Abdulla Kamel, žymios Dallah

* Kai kuriuose šaltiniuose šiuolaikinio islamiškosios bankininkystės „eksperimento“ pradžia yra laikomi 1963 m. [3, p. 46], kai Egipto Mit Ghamar miestelyje slapta pradėjo veikti Ahmad El Najjar organizuotas taupomasis bankas, veikęs pagal PNP principus.

Albaraka grupės, kuri valdo apie 6–7 mlrd. USD visų islamiškųjų bankų investicijų, prezidentas pasakė, kad per ateinančius 10 metų, jeigu mes rasime „saugų teisinį skėtį“, islamiškieji bankai pasaulyje atliks ypač svarbų vaidmenį. Prognozuojama, kad kasmet islamiškoji bankininkystės sistema didės apie 15 procentų [6, p. 16].

Literatūra

1. Abu Quddah A. S. *Addressing the Problem of Shar'a Interpretation and the Development of a Unified Market for Islamic Financial Products. Paper presented at the International Conference "Islamic Banking and Finance", 10–13 of December 1995, Dubai.*
2. Al-Omar F., Abdel-Haq M. *Islamic Banking. Theory, Practice and Challenges. Karachi, Oxford University Press, 1996.*
3. Ariff M. *Islamic Banking. Asian-Pacific Economic Literature, Vol. 2, No. 2 (September 1988).*
4. Errico L., Farahbaksh M. *Islamic Banking: Issues in Prudential Regulations and Supervision, IMF Working Paper, March 1998.*
5. Memon I. A. *Citibank Case Study. How to Successfully Structure Islamic Banking Operations within Western Banking Institution. Paper presented at the International Conference "Islamic Banking and Finance", 10–13 of December 1995, Dubai.*
6. Pervez A. I. *Introduction to Islamic Banking and Finance. Paper presented at the International Conference "Islamic Banking and Finance", 10–13 of December 1995, Dubai.*
7. Ray N. D. *Arab Islamic Banking and the Renewal of Islamic Law. Khuver Law International, 1995.*
8. *The New Palgrave Dictionary of Money and Finance, Vol. 1, UK, 1992.*
9. *Unprecedented Recent Growth of Islamic Banking Calls for Specialized Regulatory Framework // IMF Survey, May 11, 1998, Vol. 27, No. 9.*

Summary

FEATURES OF ISLAMIC BANKING

Jonas Mackevičius, Linas Čiapas

A rapid growth of a number of Islamic banking institutions in many countries during the last two decades has caused an interest of many academics. They try to find answers to many questions, such as: what are the reasons of the popularity of Islamic banking; what are the specific risks faced by banks adhering to the profit and loss sharing principle; is Islamic banking capable of competing with traditional banks and remain viable in the future; and, finally, is it efficient in performing its role as a financial intermediary?

All major Islamic banking principles could be traced to Shariah, the set of non-codified norms that guide the Muslim way of life. Equity, cooperation and other eternal human values are placed at the center of the whole Islamic economic system. One of the paramount principles of Islamic banking is the prohibition to receive and pay interest, which gives rise to various unconventional modes of financing, the most important of which being Muradaba and Musharaka. Both of the modes are based on the profit and loss sharing agreements, where financial risks are borne exclusively by the bank and possible profits are shared with the entrepreneur. However, largely prompted by the necessity to compete with traditional banks and Islamic banks have been transforming from the strict paradigm version, which entailed the introduction of various new modes of financing in recent years.

The governing structure of an Islamic institution closely resembles that of its Western counterparts, differing, however, in one respect the Religious Council, a body which reports directly to the Board of Directors. Along with the Audit Committee, they are responsible for ensuring that the banking system is run smoothly, services and operations are effective and efficient.

Special attention should be devoted to the banking supervision of Islamic banks. This stems largely from the impact of the profit and loss sharing principles and the asymmetric information on the soundness of the banks and their role in channeling funds from savers to borrowers. It is especially important to ensure that the possibility of loss amortization by using the funds of depositors is not abused, which might be achieved by demanding greater transparency.

Despite the apparent success of Islamic banking in recent years, its future will be determined by the ability and willingness of Islamic financial institutions to adapt to the rapidly changing financial environment, which in most cases means a further departure from the paradigm version of Islamic banking.